ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДИТИНИ

INFLUENCE OF PSYCHOLOGICAL FACTORS ON THE FORMATION OF A CHILD'S CREATIVE ABILITIES

У статті розглянуто вплив психологічних факторів на формування творчих здібностей особистості. Обґрунтовано необхідність розвитку творчої особистості у зв'язку зі змінами в технологіях і подальшому науковому прогресі. Проаналізовано психолого-педагогічні дослідження, присвячені цій темі. Дослідницький фокус спрямовано на аналіз умов, які можуть стати дієвими щодо формування творчої особистості. Розглядаються питання створення розвивального середовища задля сприяння розвитку задатків дитини. Аналізуються психолого-педагогічні умови, які можуть стати дієвими щодо формування творчої особистості. Вивчаються питання формування творчих здібностей дитини залежно від віку. Приділяється увага факторам, що впливають на розвиток творчих здібностей у сімейному середовищі.

Науковці схильні розглядати генезу творчих здібностей як процес, що має індивідуальну специфіку залежно від умов. Пошуковим є питання, чи є конкретний перелік особливостей, які сприяють розвитку потенціалу обдарованості. Виявлено, що найбільш часто згадуваними якостями особистості обдарованої дитини, які сприяють розвитку потенціалу, є працьовитість, наполегливість у досягненні мети, розвинене цілепокладання, почуття справедливості, почуття гумору. Однак, крім позитивних рис особистості, в обдарованих дітей можуть зустрічатися риси особистості, що гальмують розвиток здібностей. Науковці зазначають, що прояв тих чи інших рис особистості може бути зумовлено типом обдарованості. Найбільше впливають на формування обдарованості Я-концепція, самооцінка та мотивація діяльності. Також важливими факторами, які впливають на формування особистості, є самооцінка та підтримка оточуючими її здібностей. З'ясовано, що системоутворювальним чинником у проблемі розвитку здібностей є сама особистість.

Визначено основні фактори, що впливають на розвиток творчих здібностей. До них зараховано такі: високий рівень загальних здібностей, який проявлявся в здібностях до навчання; позитивний вплив мікросередовища.

Ключові слова: особистість, творча особистість, формування особистості, творчий потенціал, обдарованість.

The article deals with the influence of psychological factors on the formation of a personality's creative abilities. The need for developing a creative personality due to changes in technologies and further scientific progress has been substantiated. Psychological and pedagogical studies dedicated to this subject have been analysed. The research focus is on analysing the conditions that can become efficient in formation of a creative personality. The issues of creating a developing environment to promote the development of a child's makings have been considered. Psychological and pedagogical conditions which can become efficient in forming a creative personality have been analysed. The questions of formation of a child's creative abilities depending on the age have been considered. Attention is paid to the factors that influence the development of creative abilities in a family environment.

Scientists tend to view the genesis of creative abilities as a process that has individual specificity depending on the conditions. The research question is whether there is a specific list of traits that contribute to the development of giftedness. It has been revealed that the most frequently mentioned traits of a gifted child's personality that contribute to the potential development are hard work, persistence in achieving a goal, developed goal-setting, sense of justice, sense of humour. However, in addition to positive personality traits, gifted children may have personality traits that inhibit the development of abilities. Scientists say that the manifestation of specific personality traits may be conditioned by a type of giftedness. The formation of giftedness is influenced most of all by Self-concept, self-esteem and motivation for an activity. Also important factors affecting a personality formation is self-esteem and support of his or her abilities by surrounding persons. It has been found out that a personality himself or herself is a system-forming factor in the issue of abilities development.

The main factors affecting the development of creative abilities have been identified in the article. They include a high level of general abilities manifested in learning abilities and a positive influence of microenvironment.

Key words: personality, creative personality, personality formation, creative potential, giftedness.

УДК 159.954-043.86:[929:001]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.15.10>

Виноградова В.Є.

к.пед.н., доцент,
завідувач кафедри психології
та педагогіки
Таврійський національний університет
імені В.І. Вернадського

Постановка проблеми. Сучасні трансформації в новій українській школі та вищій освіті привертають нашу увагу до розуміння психологічної генези таланту молодого покоління. Актуальність проблеми розвитку творчої особистості протягом життя підтверджується в роботах науковців. Дослідження проблеми творчих здібностей потребує виявлення фак-

торів, які впливають на їх формування. Цінність творчості стає більш вагомою. Сучасні дослідники вважають особливості особистісного розвитку дітей одним із факторів розвитку їхніх творчих здібностей.

Б.Г. Ананьєв зазначає таке: «Людський розвиток зумовлений взаємодією багатьох чинників: спадковості, середовища (соціального,

біогенного, абіогенного), виховання (точніше, багатьох видів спрямованого впливу суспільства на формування особистості), власної практичної діяльності людини. Ці чинники діють не порізно, а водночас на складну структуру розвитку» [1, с. 44–45].

Л.Н. Собчик наголошує, що в складній структурі характерологічних якостей основними є підструктури, які паралельно розвиваються та взаємно впливають одна на одну. До них вона зараховує емоції, мотивацію, особливості інтелектуальної сфери і стиль міжособистісної поведінки [25].

Б.Б. Коссов у дворівневій моделі особистості, де протиставляються природні й набуті особливості, більш високі рівні реальної особистості пов'язує з особистісними якостями. Науковець співвідносить їх з об'єктивними вимогами діяльності, розуміючи під особистісною властивістю специфічне емпіричне узагальнення широкого життєвого досвіду людини. «Особистість є багатомірною і багаторівневою системою, вона містить безліч властивостей, де кожна властивість -високі інтелектуальні здібності;

- креативні здібності (оригінальність, гнучкість, мислення);
- здатність до більш швидкого засвоєння й унікальна пам'ять;
- інтелектуальна допитливість і прагнення до знань;
- інтернальний локус контролю й висока особистісна відповідальність;
- переконаність у власній ефективності та самостійність суджень;
- позитивна Я-концепція, пов'язана з адекватною самооцінкою.

С.А. Ізюмова зазначає, що є відмінності між школярами, які мають літературні й математичні здібності. Більшою мірою вони зумовлені належністю до різних типів нервової системи, які описав І.П. Павлов. Вона виявила, що до типових рис старшокласників, які характеризуються мисленнєвим типом, належать такі:

- у когнітивній сфері – здібність до аналітичної переробки інформації, схильність до вербально-логічних форм репрезентації, розвинені категоріальні форми організації пам'яті, сформованість словесно-логічних видів мислення;
- в особистісній сфері – самоорганізація поведінки, реалістичність, високий локус контролю, емоційна стійкість;
- у мотиваційній сфері – домінування пізнавальних мотивів над соціальними, сформованість зрілих форм пізнавальної потреби, перевага творчих компонентів, розвинена потреба в розвитку інтелекту й вольових якостей, потреба самореалізації в діяльності [8].

Роль особистості в становленні й розвитку творчих здібностей є досить великою. Необхідно відмітити, що, на думку науковців

(Н.С. Лейтес, А.М. Матюшкін, В.Е. Чудновський), обдарованість залучає цілісну особистість людини, включаючи мотиваційну сферу, інтереси, вольові прояви, почуття, креативність [13; 14; 28].

Н.С. Лейтес вважає, що потенціал дитини залежить не тільки від розумових даних, а й від властивостей її особистості. Він передбачає, що, імовірно, непересічність розуму сама впливає на формування рис особистості. Швидкий темп розумового розвитку часто неоднаково зачіпає як різні сторони інтелекту, так і риси особистості. Зростання зрілості в одних взаєминах може поєднуватися зі збереженням інфантильності в інших [13].

О.І. Кульчицька зазначає, що творчі особистості, як правило, мають високу мотивацію до успіху, а головним мотивом є прагнення реалізувати ідею. Отже, цій меті підкоряються сила волі, мислення та діяльність людини [12].

Для обдарованих дітей характерні підвищена уразливість і чутливість. Нейтральні зауваження можуть у них викликати бурхливу емоційну реакцію.

Також В.І. Панов виділяє серед обдарованих дітей дві групи. До першої групи належать діти з гармонійним розвитком пізнавальних, емоційних, регуляторних, психомоторних, особистісних та інших сторін психічного розвитку. До другої – діти з дисбалансом за рівнем сформованості вищезазначених сторін. Тобто дитина з високим інтелектом може бути емоційно нестійкою, із заниженою самооцінкою тощо.

В.Е. Чудновський зазначає, що розвиток здібностей здебільшого визначається спрямованістю особистості, сформованою ієрархією мотивів. Саме обдарованість часто й визначає шлях формування спрямованості особистості. Тобто здібності ніби починають вести за собою особистість. Виникає схильність удосконалюватися саме в тій діяльності, у якій наявний дар розвивається. Це може багато в чому визначити головний шлях становлення особистості та її спрямованість [28].

К. Тейлор та Ф. Баррон визначили загальні риси портрета особистісної своєрідності видатних обдарованих людей [29]. На думку науковців, це такі особливості: високий рівень загальних здібностей, багата фантазія, схильність до абстрактного мислення з великою толерантністю до когнітивної невизначеності; незалежність суджень, нонконформізм, високий рівень самодостатності, автономії, самоуправління, емоційна стабільність тощо. Отже, на нашу думку, необхідно систематизувати основні чинники, які впливають на формування творчих здібностей дітей відповідно до їхніх вікових особливостей. Згідно з вищевизначеними теоріями, розробленими науковцями, необхідно визначити психологічні чинники

Фактори розвитку творчих здібностей дитини

Вік	Фактори середовища	Формування новоутворень	Якості особистості
Дошкільний	Стимулювання дорослими позитивного емоційного стану дитини; підтримка дорослого; визнання ровесниками досягнень дитини	Творче сприймання, фантазія; дослідницька потреба; об'єднання розумових здібностей і мотиваційних факторів; діалектичне мислення	Допитливість, самостійність, активність, кмітливість, інтелектуальна ініціатива
Молодший шкільний	Позитивна оцінка та схвалення дорослих; заохочення дитини до творчості	Мотивація до успіху; контроль власних вчинків; уміння планувати; уміння рефлексувати; позитивна Я-концепція; розвиток інтелектуальних, творчих здібностей; розвинена система особистісних цінностей	Висока координація рухів; швидкість реакцій; розвинена пам'ять; наполегливість у досягненні результату; наявність перебільшених страхів; загострене почуття справедливості; розвинене почуття гумору
Підлітковий	Надмірне керівництво дорослих гальмує розвиток творчих здібностей; стресові фактори можуть сприяти розвитку депресії	Добре розвинена саморегуляція діяльності; висока продуктивність; переконаність у власній ефективності; прагнення реалізувати ідею; інтелектуальна допитливість; відсутність уваги до умов та авторитетів; високий інтелект	Підвищена вразливість, чутливість; незалежність у судженнях; тонке почуття гумору; яскравий темперамент; креативність; унікальна пам'ять; інтер'яльний локус контролю; висока відповідальність

формування творчих здібностей дітей у сучасному світі. У таблиці 1 наведено узагальнені фактори розвитку творчих здібностей дитини дошкільного, молодшого шкільного та підліткового віку.

Отже, можемо зробити висновок про поступовість формування новоутворень і якостей особистості, які сприяють розвитку творчих здібностей. Якщо в дошкільному й молодшому шкільному віці вплив дорослих та однолітків є необхідним і визначальним для розвитку творчих здібностей дитини, то в підлітковому віці він має бути мінімальним.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, сучасні дослідники вважають особливості особистісного розвитку дітей одним із факторів розвитку їхніх творчих здібностей. Найбільш часто згадуваними якостями особистості обдарованої дитини, які сприяють розвитку потенціалу, є працьовитість, наполегливість у досягненні мети, розвинене цілепокладання, почуття справедливості, почуття гумору. Однак, крім позитивних рис особистості, в обдарованих дітей можуть зустрічатися риси особистості, які гальмують розвиток здібностей. Науковці зазначають, що прояв тих чи інших рис особистості може бути зумовлено типом обдарованості. Найбільше впливають на формування обдарованості особистості позитивна Я-концепція, адекватна самооцінка та мотивація діяльності досягнення успіху. Також важливими факторами, які впливають на формування особистості, є фактори середовища, серед них – створення розвивального

середовища, підтримка дорослих, можливість самостійно обирати власний темп навчання, суб'єктно-ціннісний підхід навчання.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні психологічних впливів оточення на розвиток особистостей видатних діячів науки й установленні зв'язків їх впливу на формування творчих здібностей і таланту науковців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б.Г., Ломов Б.Ф. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1980.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Москва : Прогресс, 1986.
3. Біла І.М. Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс, 2014.
4. Бурменская Г.В., Слуцкий В.А. Одаренные дети. Москва : Прогресс, 1991.
5. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Санкт-Петербург : Питер Ком, 1997.
6. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. Санкт-Петербург : Питер Ком, 1999.
7. Дыбина О.В. Незведанное рядом: занимательные опыты и эксперименты для дошкольников. Москва : ТЦ «Сфера», 2001.
8. Изюмова С.А. Опыт типологического исследования школьников с литературными и математическими способностями / ред. Э.А. Голубева. *Способности: к 100-летию со дня рождения Б.М. Теплова*. Дубна : Феникс, 1997. С. 319–341.
9. Ковалев А.Г., Мясичев В.Н. Способности / ред. А.Г. Ковалев. *Психические особенности человека*. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1960. Т. 2. С. 5–304.

10. Коссов Б.Б. Личность: актуальные проблемы системного подхода. *Вопросы психологии*. 1997. № 6. С. 58–68. URL: <http://www.voppsy.ru/issues/1997/976/976058.htm>.
11. Кудрявцев В.Т. Развитие детства и развивающее образование: культурно-исторический подход. *Современное детство и инновации в дошкольном образовании*. Дубна : ИЦ семьи и детства РАО, 1997. Т. 1. С. 5–174.
12. Кульчицька О.І. Соціально-психологічні фактори формування таланту. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 1. С. 14–17.
13. Лейтес Н.С. Психология одаренности детей и подростков. Москва : Изд. центр «Академия», 1996.
14. Матюшкин А.М. Концепции творческой одаренности. *Вопросы психологии*. 1989. № 6. С. 29–33. URL: <http://voppsy.ru/issues/1989/896/896029.htm>.
15. Моляко В.О. Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012.
16. Моляко В.О., Музика О.Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир : Рута, 2006.
17. Павлов И.П. Об уме вообще, о русском уме в частности. Москва : АСТ, 2014.
18. Панов В.И. Ранняя одаренность и особые психические состояния. *Известия МГТУ «МАМИ»*. 2013. № 4. С. 161–168.
19. Поляков С.Э. Феноменология психических репрезентаций. Санкт-Петербург : Питер, 2011.
20. Пономарева-Семенова Р.О. Теоретико-методичні засади визначення взаємозв'язку когнітивних та особистісних чинників розвитку обдарованості / ред. В.О. Моляко. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості* : збірник наукових праць. Вип. 3. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. Т. 12. С. 210–219.
21. Проскура Е.В. Развитие познавательных способностей дошкольников. Киев : Рад. школа, 1985.
22. Рибалка В.В. Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого: посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014.
23. Роджерс Н. Творчество как усиление себя. *Вопросы психологии*. 1990. № 1. С. 164.
24. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2001.
25. Собчик Л.Н. Введение в психологию индивидуальности: Теория и практика психодиагностики. Москва : Институт прикладной психологии, 1998.
26. Теплов Б.М. Проблема одаренности. *Советская педагогика*. 1940. № 4–5. С. 146–155.
27. Чехонина О. Экспериментирование как основной вид поисковой деятельности. *Дошкольное воспитание*. 2007. № 6. С. 13–17.
28. Чудновский В.Э. Воспитание способностей и формирование личности. Москва : Знание, 1986.
29. Barron F. Creativity, intelligence, and personality. *Annual Review of Psychology*. 1981. № 32. P. 439–476.
30. Freeman J. Recent Studies of Giftedness in Children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 1995. № 36 (4). P. 531–547.
31. Gillam T. Creativity, Wellbeing and Mental Health Practice (Palgrave Studies in Creativity and Culture). Palgrave Studies in Creativity and Culture. Palgrave Pivot, 2018. Cham. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-74884-9>.
32. Heller K.A., Feldhusen J.S. Identifying and nurturing the gifted: An international perspective. Toronto, etc. : Hans Hubert Publishers, 1986.
33. Renzulli J.S. What Makes Giftedness? Reexamining a Definition. *Phi Delta Kappan*. 1978. № 60 (3). P. 180-Tannenbaum A.J. Gifted children: Psychological perspectives. New York : Macmillan, 1983.